

הזכרת טל ומטר

שכח לומר ותן טל ומטר בברכת השנים

(ברכות כט, א) אמר רבי תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין, אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. מיתבי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. ומסקינן דלא קשה הא דנזכר קודם שומע תפלה הא דנזכר בתר שומע תפלה.

ונחלקו הראשונים להיכן הוא חוזר, שיטת התוספות (כט, ב) הוא דאם לא עקר רגליו אינו צריך לחזור לא לראש ולא לברכת השנים, אלא חוזר לשומע תפלה. ומביא ראיה מירושלמי (פ' אין עומדין), דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו, ולהיכן חוזר, ר' שמעון בשם ר' יוחנן אמר בר"ח אם עקר רגליו חוזר לראש, ואם לאו חוזר לעבודה, ה"נ אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה.

אבל הראב"ד (הובא ברשב"א) כתב שמחזירין אותו לברכת השנים, וכענין שאמרו בהבדלה בפרק אין עומדין (לג, א) טעה בזו ובזו חוזר לראש. פירוש שתקנו הבדלה בתפילה ועל הכוס, וכשטעה בתפילה אומרה על הכוס ואין צריך לחזור ולהתפלל, ואי טעה על הכוס (היינו שאכל קודם הבדלה) חוזר ומתפלל, הכא נמי כיון שטעה ולא הזכיר בשומע תפילה, הוה ליה לחזור לברכת השנים.

הב"י (או"ח סימן קיז) מביא דברי הבה"ג (ברכות סוף פ"ה) שכתב דאי אדכר קמי שומע תפילה אומרה בשומע תפילה, ואי לא הדר לראש, משמע שיש כאן שיטה שלישית, שאם לא נזכר בשמע קולנו אפילו עדיין לא עקר רגליו, חוזר לתחילת התפילה. אבל הב"י לא הבין כך בדבריו, וכתב דמשמע שרצה לומר אם לא אמרה בשומע תפילה חוזר לברכת השנים, דהיינו רישא דידהו, והיה לו צד שמירי הבה"ג כשסיים כל י"ח ברכות, שאז חוזר לראש י"ח, אבל כ' הב"י שלא משמע כן.

נפסק בשו"ע (או"ח קיז, ה) שאם לא שאל מטר, ונזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה. ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה, אם לא עקר רגליו, חוזר לברכת השנים, ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה.

שכח בברכת גשמים ובשומע קולנו

ויש להסתפק אם חזר לברכת השנים, ושכח שוב לומר ותן טל ומטר, האם ממשיך עוד הפעם לברכת שמע קולנו ושואל שם, או דילמא שצריך לחזור לברך עלינו.

והיה נראה שלפי מה שהראשונים מדמים האי דינא להדין של הבדלה שאם טעה בזה ובזה חוזר לראש, והיינו שצריך להתפלל עוד הפעם שמו"ע כדי לומר הבדלה באתה חונן, ועי' בראשונים (תר"י ברכות כג, ב בדפי הרי"ף) שהטעם הוא דקנסינן ליה מפני שטעה בשתים חייב להבדיל כעיקר הדין, א"כ הכא שטעה פעם שלישית, אז כ"ש שחייב לומר ותן טל ומטר במקום הנכון.

אבל ראיתי בספר הליכות שלמה (תפילה פ"ח אות כב) שכתב שממשיך עד שמע קולנו, וכתב שלא אומרים שהברכות שבין ברך עלינו לש"ק יהיו לבטלה, משום שאם תקנו שיחזור לברכת "ברך עלינו", אז זה הסדר תפילה שלו וצ"ע לדינא.

וחתני היקר הרב יוסף ברזון שליט"א העיר שברשב"א (ברכות לג, א) משמע שאינו מפרש כמו רבינו יונה שהוא מטעם קנס, אלא שאם כבר חוזר שיחזור למקום הנכון. וז"ל טעה בזו ובזו, פירוש כגון שלא הבדיל בתפלה ואכל או עשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס, דכיון שטעה אפילו בכוס והוא צריך לחזור הרי הוא חוזר לכסדרן, וסימן לדבר (ב"ב צד, א) אם בא לנפות מנפה את כולו.

א"כ י"ל שאם חזר לברך עלינו ושכח שוב שיש לו להמשיך עד שמע קולנו, שבשלמא אי הטעם משום קנס אז כ"ש שיקנסו אותו עכשיו, אבל מטעם הרשב"א הרי "חזר" למקום הנכון, ועכשיו אין לו אלא להמשיך, ודו"ק.

נזכר אחר סיום הברכה

השו"ע מסיים שאם נזכר אחר שחתם שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, נראה שאומר ותן טל ומטר, ואחר כך אומר רצה. וכ"כ לעיל (סימן קיד, ו) לגבי הזכרת משיב הרוח שאפילו אם סיים ברכת מחיה מתים, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, א"צ לחזור, אלא אומר שם משיב הרוח ומוריד הגשם.

הביאה"ל (סי' קיד ד"ה בלא חתימה) מפקפק על דין זה, דמקור דין זה הוא מהראב"ה שהביאוהו הרא"ש (פ"א דתענית והמרדכי שם) וכבר כתב בב"ח שהמרש"ל חולק על סברא זו ופוסק כדעת הרבינו יונה דס"ל דכיון שסיים אותה ברכה כמו שהתחיל אחרת דמי וחוזר לראש. ואע"פ שהב"ח והמג"א ושאר אחרונים ס"ל דלהלכה נקטינן כדעת השו"ע דס"ל דמכיון שהרא"ש הביא את דעת הראב"ה להלכה הכי נקטינן. צ"ע, כי הא"ר נשאר בצ"ע דדברי המרדכי בשם הראב"ה סותר את עצמו למה שכתב בשמו בפרק תפלת השחר, דלפי מה שכתב שם יהיה הדין דצריך להתחיל משיב הרוח ולגמור עד סוף הברכה. וגם בביאור הגר"א נשאר ג"כ בקושיא על פסק השו"ע, ומשמע דס"ל ג"כ כדעת המהרש"ל.

עוד כ' בביה"ל שמצא עוד כמה גדולי הראשונים דס"ל דלא כראב"ה, והוא הרי"ז שהובא בשל"ג (פ' תפלת השחר) וגם בספר ברכה משולשת בתוספות ר"י חסיד בשם רבו, וכן בהגהת סמ"ק כתב בהדיא דאפילו אם נזכר קודם שהתחיל אתה קדוש חוזר לראש. וגם מרמב"ם משמע דלעולם חוזר לראש כמו שהובא בב"י. וכן בספר קיצור שו"ע פסק ג"כ דחוזר לראש.

ומסיק הביאה"ל דאף דלהכריע נגד השו"ע קשה מאוד אחרי דהרבה והרבה מגדולי האחרונים קיימי בשיטת השו"ע, ויישבו בדוחק את כל הקושיות שעל השיטה הזו, עכ"פ אם אחר שאמר בא"י נזכר ששכח משיב הרוח, לא יגמור את הברכה אלא יסיים למדני חוקיך, כדי שיהיה כקורא פסוק לבד, ויחזור למשיב הרוח ויגמור כסדר. וה"ה ביעלה ויבא וכה"ג אם שכח ונזכר אחר שאמר בא"י יסיים למדני חוקיך ויחזור אח"כ ויאמר יעלה ויבא, ותחזינה כסדר.

אבל לענין ותן טל כתב הביאה"ל דאם שכח להזכירו באמצע וסיים ברכת השנים, אף שלא התחיל תקע בשופר, מ"מ שוב לא יאמר כאן טו"מ, משום שיכול לאמרו בשומע תפלה ויצא לכו"ע.

למדני חוקיך באמצע תפילה

בעיקר מה שחידש הביאה"ל שאם לא סיים הברכה יכול לסיים ב"למדני חוקיך", יש לו מקור בדברי הראשונים, דכ"כ בחידושי הריטב"א (תענית ג, ב) בשם רבינו יונה שיכול לעשות כן אפילו היכא שאין הטעות מחייב חזרה לראש התפילה. וז"ל ובשם הרב החסיד ז"ל שאפילו אמר ברוך אתה ד', מסיים כקורא בתורה למדני חוקיך, כדין כל שרצה לברך ונפלו פירות מפיו וכיוצא בו, ונמצא שלא סיים ברכתו וחוזר לאומרה כראוי אף במקום שלא אמרו להחזיר שאין זו חזרה.

הריטב"א חולק עליו היכא שאין מחזירין אותו, וז"ל ואין כן דעת גדולי הצרפתים ז"ל, אלא כל שהתחיל בחתימה חותם והולך לדרכו במקום שאין מחזירין אותו, אבל במקום שמחזירין אותו עושה כן וחוזר לדינו. וכדבריו פסק החיי אדם (כלל כד, ח).

אבל עי' בשו"ת אג"מ (או"ח ד, צג) שתמה על זה, דוודאי ברור ופשוט שאסור ללמוד אף פסוקי תורה באמצע התפלה ובאמצע ברכות, והלומד באמצע הוא הפסק גמור ובטל ברכה זו, וצ"ע ג. ולכן כתב שלמעשה לא נראה שיעשו כן, אלא צריך לסיים מחיה המתים והמחזיר שכינתו לציון, ולומר משיב הרוח ויעלה ויבא, כמו באם היה נזכר אחר גמר הברכה כהראב"ה והרא"ש שפסקו כן הטור והשו"ע.

ושמעתי מהגר"י זילברשטיין שליט"א שהמשנ"ב והאגר"מ נחלקו בשאלה האם אמירת פסוקים דרך תחנונים נחשב ללימוד התורה, ונ"מ למי שקם מוקדם לאמירת סליחות האם חייב לברך ברכת התורה, שהאגר"מ סובר שנחשב לת"ת לכן כתב שאסור לומר למדני חוקיך באמצע שמו"ע, משום שאסור ללמוד באמצע התפילה, והביא"ל סובר דהוי בגדר תחנונים ולכן לא מקרי הפסק באמצע שמו"ע. אבל לענ"ד אין זה נכון שהרי הלשון של הביאה"ל היא, כדי שיהיה כקורא פסוק לבד, מבואר להדיא שמועיל בתורת פסוק, כקורא בתורה ובכל זאת הוא מתיר.

מי ששכח יעלה ויבא או ותן טל ומטר ונזכר באלוקי נשמה

מי ששכח יעו"י או ותן טו"מ ונזכר באלקי נצור הדין הוא שחוזר לברכת עלינו או רצה, וכן כתוב בשו"ע (או"ח תכב, א) וז"ל ואם לא נזכר (לומר יעו"י) עד אחר שהתחיל מודים, אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה. ואם לא נזכר עד שהשלים תפלתו, חוזר לראש. ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו, חוזר לרצה. וכתב המשנ"ב (ס"ק ח - ט) שאין נ"מ בזה בין אם אומר התחנונים קודם יהיו לרצון או אחר יהיו לרצון, דכל שהוא עוסק עדיין בתחנונים או שעדיין צריך לומר תחנונים לא מקרי עדיין סילוק תפלה.

עוד כתב שאם כבר אמר תחנונים וסיים אותם ואין במחשבתו לומר עוד אפילו עדיין לא עקר רגליו כמי שעקר דמי וחוזר לראש התפלה. וכתב השער הציון (ס"ק ח) דאם דרכו לומר אחר תחנונים עוד פעם יהיו לרצון כמנהג המדקדקים (וכמבואר לעיל בסימן קכ"ב במשנ"ב בשם אחרונים), כל שלא סיים יהיו לרצון שני הוי כלא סיים, דהוא גם כן מכלל התחנונים.

מי שעומד באלוקי נצור ושמע קדיש או קדושה

ודנו האחרונים מה הדין במי שנזכר שלא אמר ותטו"מ ועומד באלוקי נצור ושמע קדיש או קדושה האם עליו לענות או לא. אבל לפני שנדון בזה נקדים מה שנוגע לעניית קדו"ק באלוקי נצור.

איתא בשו"ע (או"ח קכב, א) שאם בא להפסיק ולענות קדיש וקדושה בין י"ח ליהיו לרצון, אינו פוסק, שיהיו לרצון מכלל התפלה הוא. אבל בין יהיו לרצון לשאר תחנונים, שפיר דמי. (כתב המשנ"ב שמותר לענות גם לשאר אמן, והיינו למי שאינו רגיל לומר תחנונים, אבל לדידן שנוהגים לומר אלוקי נצור אז אין לו להפסיק אלא מה שמותר לומר בברכת ק"ש כמש"כ המחבר בסוף.)

וכתב הרמ"א דדוקא במקום שנוהגין לומר יהיו לרצון מיד אחר התפלה, אבל במקום שנוהגין לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, מפסיק גם כן לקדיש וקדושה. ובמקומות אלו נוהגים להפסיק באלהי נצור, קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין גם כן לקדושה ולקדיש ולברכו. וכתב המשנ"ב (ס"ק ב) שאפילו אם לא התחיל עדיין לאומרם, ואפילו אם דרך האיש ההוא להחמיר לעצמו לומר יהיו לרצון תיכף אחר ה"ח ברכות ואירע לו לומר איש"ר וקדושה קודם שאמר יהיו לרצון, ואין לו שהות לומר יהיו לרצון מותר לו לענות, ומ"מ לכתחלה יראה ליזהר שלא יבוא לידי כן כי יש מחמירין בזה. ממשיך המשנ"ב (ס"ק ג) שטוב לומר יהיו לרצון קודם התחנונים ואחריהם [אחרונים].

וקצ"ע שלא הביא דברי המחבר בסעיף הבא שכתב שאין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר סיום י"ח מיד, יאמר יהיו לרצון, ואם בא לחזור ולאומרם פעם אחרת אחר התחנונים, הרשות בידו.

ממשיך המחבר שהרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל הש"צ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה, ואם לא קצר יכול להפסיק כדרך שמפסיק בברכה של ק"ש, אפי' באמצע.

היוצא מכל הנ"ל שלכתחילה צריך לומר יהיו לרצון לפני שמפסיק לקדיש וקדושה, אבל באין לו זמן שפיר יכול לענות לקדו"ק לפני אמירת יהיו לרצון. עוד למדנו שתמיד עדיף לומר יהיו לרצון לפני אמירת אלוקי נצור.

האם עניית קדו"ק הוי גמר אמירת תחנונים

הפוסקים דנו במי שעומד באלוקי נצור ונזכר ששכח יעו"י או ותן טו"מ שדינו לחזור לרצה או לברך עלינו, ושמע קדיש או קדושה האם עליו לענות או לא.

הראשון שדן בזה הוא האשל אברהם מבוטשאטש (סימן תכב) שמביא מעשה שהיה אצלו נוטה בשחרית של ראש חודש שלא אמר יעלה ויבא, ונזכר אחר עשה למען שמך כו' ואמר אז יהי רצון עבור חולים בין יהיה לרצון לנצור, וגם אמר הפוסקים של שמו, ואז ענה גם לקדושה גם נקדישך כו' ולעומתם כו' ובדברי, וענה כמה פעמים ברוך הוא וברוך שמו ואמנים. [וצ"ע למה ענה על דברים אלו באמצע אלוקי נצור, הרי למדנו לעיל שמי שרגיל לומר אלוקי נצור שאינו עונה אלא לקדיש וקדושה כמו בברכת ק"ש, ולא לכל אמן, וכ"ש לא לברוך הוא וב"ש ונקדישך וכו', וצ"ע ג. שוב ראיתי מש"כ האשל אברהם בסימן קכב וז"ל עד כה טעיתי לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר יהיו לרצון הסמוך לי"ח קודם סדר תחנונים הקבועים, ובט"ז ז"ל משמע שהתחנונים הקבועים אין להפסיק בהם רק כבברכת קריאת שמע. והגם שאין מפורש שכן הוא גם כשאומר יהיו לרצון גם קודם להם, מ"מ משמע שאין לחלק, והיינו כדברינו]. ממשיך הא"א שחשש אולי הגם שאינו רגיל לפסוע עד אחר עשה למען שמך כו' ועל ידי זה היה יכול לחזור לרצה משום שלא עקר רגליו, מכל מקום כיון שהיה הפסקות הנ"ל, שגם שבתחנונים אין חשש בהם ולא גריע מהוספת תחנונים כל אחד ואחד כרצונו, מכל מקום הפסקה הם לגבי התפלה. ולכן חזר לרצה ואמר סיומי השלש ברכות בתיבת רחמנא, והתפלל אחר כך החזרה דמוסף כי עולה לכולי עלמא במקום שחרית ככהאי גוונא. אך כתב שדעתו נוטה לומר שהפסקות הנ"ל לא גריעי מתוספות תחנונים ואינם הפסק, והוה ליה כאינו רגיל לעקור רגליו, ומסיים הא"א בצלע"ע היטב.

הרי לן שמסופק הא"א האם עניית קדו"ק נחשב להפסק כלפי התפלה, והוי כמי שעקר רגליו שדינו לחזור לראש, ולכן עשה כל ה"פטנטים" שלו כדי לצאת מהפסק, אבל יותר נוטה לומר דלא הוי הפסק.

גם בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ג, קסט) הסתפק בזה, וכתב שמעשה שהיה בעמדו להתפלל תפלה בלחש שכח

יעו"י ונזכר אחר שאמר שים שלום לפני שאמר יהיו לרצון, שמנהגו לומר קודם אלקי נצור כפי המנהג המוזכר בסי' קכ"ב, ובתוך כך הגיע הש"ץ לקדושה, ונסתפק אם לומר יהיו לרצון כדי שיוכל לומר קדושה עם הציבור, או לא יאמר ויסמוך על הש"ץ שישמע מאתו מלה במלה. (וזה דלא כמו שמבואר במשנ"ב שבדיעבד אפשר לענות לקדו"ק גם לפני יהיו לרצון), והחליט לשתוק ולכוין לש"ץ, והטעם דאם אומר יהיו לרצון וקדושה א"כ יהיה מוכרח להתפלל שנית. דאע"ג דמבואר בסי' תכ"ב דכל זמן שלא עקר רגליו, כל שדרך לומר תחנונים, אינו חוזר, וכאן הרי לא אמר אלקי נצור, דזה אינו דהא המג"א (תכב, ב) כתב דכל שהסיח דעתו מהתפלה הוה כעקר רגליו, וא"כ כאן אין לך הסח הדעת יותר מזה, שהרי כשיאמר יהיו לרצון וקדושה ע"כ שגמר התפלה, וא"כ צריך לחזור ולהתפלל, וכן עדיף שלא יאמר יהיו לרצון ויסמוך על ש"ץ ויחזור אח"כ לרצה.

דברי השו"מ צע"ג שמהכ"ת שע"י אמירת יהיו לרצון הוי גמר התפלה, האם נאמר שמי שעומד באלוקי נצור וענה קדו"ק שמותר אז לענות לברוך הוא וב"ש ושאר אמנים. ומה שהביא שהמג"א שאם הסיח דעתו הוי כעקר רגליו, נראה שהוא הבין שהסיח דעת מתחנונים ר"ל שלא היה דעתו עליו, ולכן בזה שעונה לקדו"ק ג"כ הוי הסח הדעת. אבל לענ"ד אין זה כוונת המג"א אלא שאם הסיח דעתו היינו שסיים מלומר תחנונים, א"כ בזה שענה לקדו"ק אין זה הסח הדעת שכוונתו להמשיך בתחנונים מיד אחרי. וז"ל המג"א (תכב, ב) מיהו משמע בירושלמי (פ"ה דברכות) דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאלו עקר רגליו, ונ"ל דזהו דוקא כשאמר יהיו לרצון שזהו גמר התפלה כנ"ל. מבואר בלשונו שההיסח הוא מלהתפלל ולא מהתפלה, ודו"ק.

גם בשו"ת אגר"מ (או"ח ג, נו) נשאל על זה, וז"ל הנה בדבר שאלתו ... במי ששכח לומר יעלה ויבא בר"ח ונזכר קודם יהיו לרצון שדינו לחזור לרצה, ובאותו הזמן הוי הצבור אומרים קדושה וקדיש איך צריך לעשות, אם לומר יהיו לרצון ויאמר קדושה ואיש"ר הרי יצטרך לחזור לתחלת התפלה, שימצא שיאמר ט"ו ברכות יתרות, ואם לא יאמר יהיו לרצון הרי לא יענה קדושה ואיש"ר מה עדיף.

והשיב האגר"מ דלהרמ"א לא שייך שאלה זו לדינא, דהא בסימן קכ"ב (סעיף א) פסק הרמ"א דבמקומות אלו שנוהגים להפסיק באלקי נצור קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין ג"כ לקדושה ולקדיש ולברכו, והוא אף קודם יהיו לרצון כמפורש במשנ"ב (סק"ב). ואף להמחמיר לעצמו לומר יהיו לרצון קודם אלקי נצור, הא איפסק דברגיל לומר תחנונים ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו חוזר לרצה, ולא פליג ע"ז הרמ"א ... ונמצא שליכא שיטה כזו דברגיל לומר תחנונים יחזור לראש קודם שעקר רגליו, ונמצא שבמקומותינו שאומרים אלקי נצור חוזרין לעבודה ומפסיקין אז לקדושה וקדיש וברכו. **ונמצא שלדינא אין זה סתירה דיכול לענות קדושה עם הצבור וכן ברכו וכן לענות איש"ר ואמן אחר דאמירן בעלמא, ויחזור אח"כ לרצה.**

וכן פסק הגרשז"א זצ"ל בהליכות שלמה (תפילה ח, לו) וז"ל טעה באמירת ותן טל ומטר או שכח יעלה ויבא והוא באמצע אלקי נצור רשאי לענות לקדיש וקדושה ויחזור אח"כ לרצה.

האם דינו כעומד בברכת השנים או רצה

ועי"ש שאף דיש מקום לומר דכיון שעדיין לא עקר רגליו ודינו לחזור לברכת השנים או לרצה דינו כעומד באמצע התפלה ואסור לענות אלא ישתוק ויכוין בלבד, מ"מ מסתבר דאין זה חשיב ממש כעומד באמצע התפלה, ומה שאינו עונה שם לשאר ברכות וכמבואר במג"א (קכב, ב) דאם יענה דינו כעקר רגליו, [לא מצאתי דבר כזה במג"א] זהו משום הפסק, אבל כנ"ד נראה דאין זה חשיב היסת הדעת ולכן יכול שפיר לענות ולא הוי בכך כעקר רגליו וחוזר לתחלת הברכה שטעה בה.

בספר עמק ברכה (תפילה סימן א) נוקט שנחשב כאילו עומד ברצה או ברך עליו, עי"ש שמביא בשם הגדול ממינסק, שאם שכח דבר שמחזירין אותו בתפלה, כגון ששכח יעו"י דהדין הוא דקודם שעקר רגליו שחוזר לרצה, ונמצא שעדיין עומד הוא בתפלה, אפ"ה מותר לו להפסיק ולענות כל דבר שבקדושה. והביא ראיה לזה מהא דאיתא בברכות ד' כ"ד: ה' עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחרי ד"א ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים וכו', ופרש"י: ואומר כן בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הריח ולפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע, עכ"ל, הרי דאם התפלה כבר מופסקת שוב מותר להפסיק יותר, וכמו"כ כאן, כיון שכבר הפסיק וגמר התפלה, אף שצריך לחזור לרצה, מ"מ מותר לו להפסיק יותר ולענות כל דבר שבקדושה. משמע שנוקט הגדול ממינסק שנחשב כעומד ברצה ולכן היה צריך להוכיח שבכל זאת יכול לענות.

העמק ברכה רצה לחלוק עליו וז"ל ולענ"ד נראה, לפי הנתבאר לעיל דעיקר ענין התפלה היינו מה שהוא עומד נגד השכינה, ומפני זה הוא דאמירן דכל שלא עקר רגליו שחוזר לרצה, משום דעדיין עומד הוא לפני השם בתפלה, א"כ אין מזה שום ראיה. דשאני התם, דכיון שהרחיק ד"א כדי להתעטש ונתעטש נמצא שהלך מנגד השכינה

והפסיק בעיקר ענין התפלה ע"י הריח, ע"כ שפיר אמרינן בזה דכיון שהפסיק בגוף התפלה דמותר להפסיק יותר, משא"כ כאן, נהי שהפסיק בברכות התפלה במה שגמר אותה, אבל מ"מ הרי בגוף התפלה עדיין לא מפסיק, שהרי עדיין עומד הוא לפני השם, שלא עקר רגליו, וא"כ הדבר נראה שאסור להפסיק ולענות דבר שבקדושה, כיון שצריך לחזור לרצה נמצא שעומד הוא ברצה, וגם לא הפסיק בגוף התפלה.

שיטת בעל שבט הלוי

בשו"ת שבט הלוי דן בזה בכמה מקומות, ומסיק שאין לענות לקדו"ק אלא לחזור לרצה או ברך עלינו. וז"ל (ג, יא) ואשר שאל במי שהגיע ליהיו לרצון אחר י"ח ברכות, ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא אשר הדין הוא שיכול לחזור לרצה, אמנם אז הגיע הש"ץ לקדושה והדין הוא שיאמר יהיו לרצון וקדושה כמבואר סימן קכ"ב, ושאל השואל איזה עדיף ואם יאמר קדושה א"כ כבר אמר יהיו לרצון, ואם יאמר יעלה ויבא נתבטל מהקדושה, אמנם שאלה מחוכמת הוא אבל לדידי פשוט שלא יאמר יהיו לרצון ויחזור רק לרצה וקדושה יצא בשתיקה עפ"י המבואר סי' ק"ד ס"ז, דכיון דיש עצה בשתיקה אל יגרום לברכה שא"צ. (ושוב הראוני בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קס"ט שעמד על חקירה זאת וכו' כדברינו יעשה"ה).

ונשאל עוד הפעם על זה (ה, כג) וכתב שספק שלי בלא ענה עדיין יהיו לרצון, ובכה"ג אם יאמר יהיו לרצון הרי גמר התפילה, ופקפק עלי דהבין דעיקר הספק מכח אמירת יהיו לרצון, ע"כ הוקשה לו למש"כ רמ"א סי' קכ"ב שיכול לענות קדושה גם בלי אמירת יהי לרצון. א"כ ה"נ בנ"ד יענה קדושה בלי אמירת יהיו לרצון וא"כ אין חשש מלענות ולחזור לרצה.

והשיב על פי השואל ומשיב דאם יענה קדושה הסיח דעתו מתפלה, וכבר כ' מג"א סי' תכ"ב ס"ק ב' דכל שהסיח דעתו דעתו מתפלה הו"ל כעקר רגליו וחוזר לראש.

והוסיף שאע"ג שהמג"א כ' דזה דוקא אם אמר יהיו לרצון, (ובנ"ד הרי יכול לענות בלי שיאמר יהיו לרצון), היינו דאם לא אמר יהיו לרצון א"כ אולי ימשוך עוד באמירת תחנונים, אבל כל שענה קדושה בפה א"כ זה עצמו הוכחה דהסיח דעתו מתפלה, דאל"כ לא היה עונה באופן זה. ובזה גם בלי אמירת יהיו לרצון הו"ל סלוק גמור והיסח הדעת שחוזר לראש והדברים פשוטים. (כבר הערנו לעיל שלענ"ד אין הדברים פשוטים כלל, ואדרבה הפשוטות היא שאין כאן היסח הדעת כלל, אלא עניה בעלמא כמו מי שעונה לקדו"ק באמצע ק"ש וברכותיה).

הוכחה משו"ת הרשב"א שעניית קדו"ק אינו כעוקר רגליו

שוב העירו לו (י, יז) משו"ת הרשב"א (ז, תה), וז"ל אחר יהיו לרצון יכול לענות דבר שבקדושה, וא"ת הרי אמרו בטעה ולא הזכיר יעו"י אם רגיל לומר תחנונים ולא עקר רגליו חוזר לעבודה, התם הוא שהקילו דכיון דרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין, אבל שניתן לתחנונים דין עקר התפילה שלא להפסיק לקדיש ומודים לא, עכ"ל.

[דברי הרשב"א ברור מללו שההיתר לענות קדו"ק באלקי נצור הוא משום שאינו כשמונה עשרה ממש, ולכן התירו להפסיק בו, כמו שהתירו להפסיק באמצע ברכות ק"ש. א"כ מהכ"ת שיש כאן עקירת אמירת תחנונים, האם נאמר שמי שענה באמצע ברכת קר"ש שנחשב שגמר מלומר ברכות ק"ש, אלא בוודאי גדר הדברים שהותר לו להפסיק באמצע, וה"נ באלקי נצור.]

ממשיך השואל וז"ל, ואם נאמר שבזה שעונה הוא כעקר רגליו, מה מקשה הרשב"א איך יכול לענות באמצע התחנונים, דהלא ע"י שעונה גמר בזה את התחנונים, ובע"כ דאף אחר שעונה דינו כעומד באמצע התחנונים, וע"כ שפיר הקשה הרשב"א איך יכול לענות. ודבר פשוט הוא דאף אחר שענה קדיש וקדושה ודעתו להמשיך לומר תחנונים, דאין לו לענות ב"ה וב"ש וכדו' ובע"כ דבעונה קדושה אין זה כעוקר.

וא"כ אף דאין לו לענות קדושה כמו שפסק רבינו שליט"א, דכיון שדינו לחזור לרצה כאילו עומד עדיין ברצה, אך אם כבר ענה יהיו דינו כעומד בתחנונים ויחזור לרצה.

והשיב השבה"ל וז"ל דבריו נאים ומתקבלים, אך עדיין אין מוכרחים כ"כ, דהרשב"א במסקנתו ברור, דודאי מעיקר הדין כל שסיים ח"י ברכות השלים תפילתו, אלא דחז"ל הקילו ליתן לתחנונים עוד דין עומד בתפלה להקל שלא יחזור רק לרצה, ולאידך נתנו לתחנונים עיקר דין סיום התפלה כדי שיוכל לענות קדיש וקדושה, ואם ענה קדיש וקדושה אין ספק שאעפ"י שממשיך עוד בתחנונים מכ"מ הקשר לתפלה כבר נפסק, ואין הוכחה מה שאומר עוד תחנונים שעדיין עומד בתפלה לענין שיכול לחזור לרצה. מכ"מ כיון שנוגע לברכות שאינם צריכות מספק דיעבד אם עשה כבר מעשה להפסיק בקדושה (או באמן) יש לעשות כמש"כ הגה"ק אשל אברהם. ודברי השואל יותר נראים שאין כאן גמר אלא היתר להפסיק באמצע.

בן א"י בחו"ל ובו חו"ל בא"י

היות ובא"י מתחילים לומר ותן טל ומטר בז' מר חשון, ובחו"ל מתחילים בד' לדצמבר, יש לדון מה הדין בבן חו"ל שנמצא בא"י אחרי ז' חשון, ובן א"י שנמצא בחו"ל לפני דצמבר.

כתב המשנ"ב (ק"ז, ה) שבן א"י בחו"ל או להיפך אם דעתו בתוך שנה לחזור, שואל כמקומו, ואם דעתו אחר שנה שואל כמקום שהוא שם, אף על פי שיש לו אשה ובנים בביתו, (פר"ח והביאו הפמ"ג), ובספר ברכי יוסף הסכים בשם כמה גדולים לדעת מהר"ז גוטה ומהר"י מולכו, דכל אחד ישאל כבני העיר הנמצא בה, ודלא כהפר"ח עי"ש. וכתוב בספר הליכות שלמה (פ"ח יט) שאם הניח אשה ובנים בא"י שואל כבני א"י, ואם לאו ישאל בשמע קולנו. והיכא שהבן א"י כבר התחיל לומר ותן טל ומטר כתב בשערי תשובה (ס"ק ד) בשם הברכי יוסף שכיון שהתחיל לא יפסיק, ומסביר דנראה כחוכא וטולוא. וכך פסק בהליכות שלמה (שם ס"ק כ).

בן חו"ל שנמצא בא"י כתב בהליכות שלמה שאם דעתו להיות שם עד ששים יום לתקופה (דצמבר 4) אז הוא אומר ותטו"מ בדרך עלינו, שהא דכתב הפרמ"ג (הובא במ"ב הנ"ל) שתלוי אם דעתו להיות שם שנה, כוונתו לששים יום לתקופה, שדין בן א"י לענין שאלת גשם תלוי בתקופה של גשם. ולכן אם שכח חייב לחזור ולהתפלל.

וראיתי בספר משנה אחרונה (ק"ז, טז) דיש שדייק בדברי הפרי חדש שרק בן ארץ ישראל הנמצא בחו"ל אם דעתו לחזור שואל כבני ארץ ישראל, אך בבן חו"ל הנמצא בארץ ישראל אף שדעתו לחזור לחוץ לארץ בימות הגשמים לא ימתין לשאול כבני מקומו אלא ישאל כבר בז' חשון כבני ארץ ישראל כיון שגם הוא צריך לחיי שעה באותם הימים שנמצא בארץ ישראל.

אמנם במהריק"ש מבואר בפירוש שגם בן חו"ל שבא לארץ ישראל והשאיא אשה ובנים בחוץ לארץ גם כשאין דעתו לחזור דינו כבני חוץ לארץ.

ולכן נראה שבמקרה הנ"ל יאמר ותן בשמע קולינו.